

заступників цивільних осіб, причому з моменту звільнення таких осіб з військової служби має пройти не менше 5 років. Ця норма відповідає принципам демократичного цивільного контролю і є критично важливою для нормального функціонування системи військового управління, в тому числі і в умовах війни [1, с. 33].

Проте необхідно визнати, що у сфері демократичного контролю над сектором безпеки і оборони все ще існують проблеми, які потребують вирішення. Недоліки, зазначені експертами, включають:

- недостатню кількість цивільних експертів з оборони та безпеки;
- недостатню соціальну підтримку армії;
- впевненість цивільних у тому, що військові продовжують здійснювати традиційний «пасивний опір» цивільному контролю;
- недостатній досвід співпраці військових з цивільними на високих посадах в Міністерстві оборони України чи парламенті;
- ставлення до політиків як до тимчасових фігур, чий вплив на оборонну політику є незначним.

Ці проблеми вимагають негайного вирішення на сучасному етапі, оскільки вони можуть стати перешкодою для ефективного функціонування сектора безпеки і оборони в Україні [3, с. 48].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що існує крайня необхідність у встановленні належного демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки й оборони в Україні. Цей контроль є важливим показником зрілості демократії в нашій державі. Після численних викриттів у сфері оборони органи, відповідальні за цивільний контроль, повинні активізувати свою роботу, строго дотримуючись Конституції та законів України. Також доцільно залучити громадськість до проведення різноманітних громадських експертиз, вивчення громадської думки та консультацій з громадськістю. Наукові установи та недержавні аналітичні центри відіграють значну роль у підвищенні ефективності демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки й оборони.

1. Ященко В. А., Пилипчук В. Г., Богущкий П. П. та ін. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посібник / за заг. ред. В. Г. Пилипчука ; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

Федорів С. С. Громадський контроль за безпекою і обороною в умовах воєнного стану. правове становище громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Правове становище громадянського суспільства в умовах воєнного стану : студ. наук.-практ. конф.* (м. Івано-Франківськ, 31 трав. 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. С. 48.

3. Христинченко Н. П., Ковалів М. В. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони: поняття, зміст, форми реалізації в реаліях сьогодення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування.* 2023. № 8. URL : <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-8-01-13/2023-8-01-13>.

УДК 342.7:355.02

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/263-266

Максим ХАДЖИЙСЬКИЙ

здобувач вищої освіти

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ФЕНОМЕН БЕЗПЕКИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

При підготовці тез цієї доповіді було визначено за мету з'ясувати, як змінювались пануючі в суспільстві погляди на феномен безпеки на різних етапах його історичного розвитку.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів пізнання:

1) логіко-семантичного, за допомогою якого було з'ясовано смислове навантаження та змістове наповнення терміно-поняття «безпека»;

2) історичного методу пізнання та світоглядного діалектичного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку державно-правових та інших суспільних явищ; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті розвитку явища «безпека» в античному, середньовічному, буржуазному та сучасному громадянському суспільстві.

Дослідження проблем розвитку суспільства, підходів до розуміння поняття «безпека», методів забезпечення безпеки людей та гарантованості прав і свобод людини не втрачають своєї актуальності в сучасній правничій науці у зв'язку з тим, що безпека людини є складним і динамічним явищем, а урахування позитивного досвіду попередніх поколінь дозволяє досягати найвищих показників безпеки життєдіяльності громадян.

У довідковій літературі юридичний термін «безпека людини» трактується як стан, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до її смерті, погіршення діяльності та розвитку організму, свідомості, психіки й людини загалом і не перешкоджає досягненню певних бажаних для неї цілей [1]. Для з'ясування значення юридичного терміна «безпека людини» необхідно передусім визначити його етимологічний аспект.

Термін «безпека» походить від німецького слова «besich» (безпечний, невразливий), що складається з префіксу «be-» (означає «поза», «до») і кореня «sicher» (безпечний) [2]. З погляду семантики слово «безпека» означає стан, коли людина або об'єкт знаходиться поза загрозами, є захищеним від небезпеки, ризику або шкоди. Це слово складається з двох частин: префіксу «без» та кореня «пек» (в стародавній слов'янській міфології Пек – бог або точніше цар, володар пекла, війни, кровопролиття) [3]. У стародавньому суспільстві Пек був уособленням усілякої біди та небезпеки, внаслідок чого міфологія тлумачить поняття безпека як подія, що відбулась «без» участі «пека», що означає відсутність впливу страшного міфічного персонажу.

Термін «людина» походить від латинського слова «humanus», що означає «людський». Це вказує на те, що людина є живою істотою, якій притаманні свої унікальні риси і яка має перебувати під захистом суспільства та держави [4].

Таким чином, терміно-поняття «безпека людини» відображає стан захисту особистості від різноманітних загроз і ризиків; її благополуччя.

У частині 1 статті 3 Конституції України закріплено положення про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5]. Отже, безпека людини є однією зі складових найвищої соціальної цінності і вимагає від держави вжиття необхідних заходів для її забезпечення.

Принадно відзначити, що вчення про безпеку людини є надбанням не одного покоління мислителів і пройшло низку етапів свого розвитку. Стародавні символи та зображення безпеки зустрічаються майже в усіх культурах і релігіях світу. В Китаї, Японії та Кореї символом безпеки був дракон, який уособлював мудрість, силу, довголіття, а також захист від злого духу та небезпеки. У грецькій міфології богиня Афіна символізує мудрість та військову стратегію, що також пов'язане із захистом. У християнстві архангела Михаїла розглядають як захисника від зла та небезпеки. У римській міфології богинею, що уособлювала безпеку, вважалась Секурітата (Securitas, Securitas, Secvritas). Вона зображувалась у вигляді жінки поважного віку, яка сидить чи стоїть біля колони з піднятою правою рукою. Секурітату зображували з різними атрибутами – жезлом Меркурія (кадуцей), алтарем, чашею, рогом достатку, пальмовою, лавровою гілкою чи гілкою маслини, глобусом.

Зображення богині, яка втілювала в собі безпеку, зустрічається на монетах від Нерона (54–68 рр. н.е.) до Магненція (350–351 рр. н.е.). Залежно від конкретного образу вона була символом: безпеки світу – «Securitas Orbis»; безпеки імперії – «Securitas Augusti»; «Securitas Imperii»; постійної безпеки – «Securitas Perpetua»; безпеки римського народу – «Securitas Populi Romani» тощо [6]. Це є свідченням того, що вже у стародавні часи існувала своєрідна класифікація безпеки.

Таким чином, мешканців стародавнього Риму фактично розмежовували різні види (рівні) безпеки, а саме: безпека самого імператора, безпека міст та провінцій, а також загальна безпека імперії від зовнішніх загроз. Відображення безпеки як багатоаспектного соціального явища в свідомості давніх римлян свідчить про багатоаспектність цього соціального явища, а також намагання теоритичного осмислення феномена. Відображення безпеки як

багатоаспектного соціального явища в свідомості давніх римлян вказує не лише на існування цього явища, але й на намагання його теоретичного осмислення.

Як свідчать історичні джерела, в період середньовіччя слово «безпека» вперше згадується в листі єпископа Шартрського Фульберта до герцога Аквітанії Гільйома, який датується 1020 роком. Цей лист містить текст присяги васала, в якому безпека визначається як обов'язок васала перед сеньйором «не розголошувати таємниць сеньйора і не завдавати шкоди його укріпленням» [7]. У період середньовіччя в суспільній свідомості було вкорінене теологічне бачення походження держави та безпеки. Католицька церква виступала як визначальний фактор у формуванні цих поглядів, а її вплив поширювався на всі сфери суспільного життя. Свята Інквізиція, створена для боротьби з еретиками та забезпечення «чистоти» віри, також мала великий вплив на формування концепції безпеки держави. У цьому контексті безпека розглядалась як невід'ємна властивість божественного провидіння, а античне розуміння безпеки як забезпечення самозбереження і виживання людини та держави було замінене на тезу про спасіння душі.

Феодалний лад сприяв утвердженню такого бачення феномена безпеки держави, оскільки феодална влада часто підтримувалася теологічними аргументами. У цей історичний період багато людей шукали захисту та безпеки як у релігійних установах, так і в державних структурах. Тож і тогочасні філософи були прибічниками двох різних напрямів: церковного та світського. Один із прибічників церковної влади, Т. Аквінський уважав, що гарантією безпеки держави та громадян є ретельне виконання кожною людиною своїх обов'язків, визначених Богом. У прихильника державної влади Н. Мак'явеллі безпека асоціювалася з сильною державою на чолі з могутнім правителем, який має бути мудрим і не боятися застосовувати необхідні заходи для забезпечення стабільності і безпеки у суспільстві.

На зміну середньовіччю прийшла епоха Відродження (Ренесансу), панівною ідеологією якої був гуманізм. «Першим гуманістом» називають великого італійського поета Ф. Петрарку (1304–1374). Петрарка заклав підвалини нового світобачення, що спричинило появу нової системи культурних цінностей – гуманізму, у центрі якого перебувала людина [8].

В епоху Ренесансу концепція безпеки людини виявляла нові риси та змінювалася під впливом нових ідей і соціокультурних процесів. Відродження було періодом великого розквіту мистецтва, науки та гуманізму, що вплинуло на спосіб розуміння безпеки. Якщо в середньовіччі безпека була пов'язана з релігійними аспектами та спасінням душі, в епоху Ренесансу ця концепція стала більш орієнтованою на людину та її фізичне і соціальне благополуччя.

Розвиток наукових знань і технологій також вплинув на безпеку людини. Винайдення нових методів медицини, астрономії й інших наук, дозволило покращити умови життя людини та підвищити загальний рівень безпеки. Основною ознакою соціальних змін вчені вважають початок формування ідеї про індивідуальні права та свободи людини, що також відбилося на розумінні безпеки. Людина стала розглядатися як автономна особистість, котра має право на особисту безпеку та захист від будь-яких загроз.

Таким чином, в епоху Відродження концепція безпеки людини стала більш орієнтованою на індивіда, його фізичне та соціальне благополуччя, а також вона була покликана захищати його права і свободи.

Перехід до епохи раннього Нового часу, який розпочався з відкриттям Америки Х. Колумбом у 1492 р., приніс значні зміни у питання розуміння та характеристики безпеки людини. Подальша колонізація Америки, яка здійснювалась до XVIII століття, виявила потребу контакту європейців із місцевим населенням Американського континенту, що, в свою чергу, призвело до значних загроз для фізичної безпеки людини. Це був період великих конфліктів, війн, епідемій та інших загроз для життя та здоров'я людей. І хоча відкриття та завоювання нових територій призводило до зростання темпу технічного та економічного прогресу, розвитку торгівлі, появи нових торговельних шляхів та заснування колоній, ці досягнення були здобуті ціною великих людських жертв та спричинили значні соціальні проблеми, включно з соціально-економічною нерівністю.

В епоху пізнього Нового часу відбулися суттєві зміни в розумінні феноменів прав людини та громадянської безпеки. Поява нових політичних систем, розвиток демократичних ідей та поширення концепції громадянських прав привели до змін у способах захисту прав і свобод людини. Англійський філософ Г. Спенсер у своїй праці «Особистість і держава» зауважив, що уряд виконує свою роль, «створюючи права, які дарує індивідам: права безпеки

для осіб, права захисту для їх честі, права власності тощо» [9]. Філософ зазначав, що центральна влада все більше перебирає на себе обов'язок забезпечувати особисту безпеку індивідів.

У сучасній науці безпека розглядається як явище багатоаспектне, а його дослідження здійснюється із використанням різних методологічних підходів. Один із них полягає в тому, що безпека людини розглядається як фундаментальне право, що має бути гарантоване кожному індивіду. З цього погляду сучасна держава має забезпечити захист від фізичних, соціальних, економічних та кіберзагроз, аби кожна людина могла розвиватися і відчувати себе в безпеці.

З іншого боку, філософський концепт безпеки людини свідчить про неможливість її досягнення лише шляхом зовнішнього захисту від загроз. Важливим також є забезпечення внутрішньої гармонії та духовного розвитку людини, що дозволяє їй впоратися зі стресом, невизначеністю та складнощами життя. Досягнення стану внутрішньої гармонії та духовного розвитку передбачає сприйняття моральних цінностей, удосконалення етичного мислення та духовної свободи.

Також науковці пов'язують безпеку з природним середовищем та збереженням екологічної рівноваги. З цього погляду безпека людини неможлива без збереження природних ресурсів та екосистем.

Отже, безпека людини в сучасному світі має ґрунтуватися на комплексному підході до захисту індивіда, що охоплює як зовнішню безпеку від загроз, так і внутрішню гармонію, духовний розвиток та збереження природного середовища. Концепція безпеки, як відображення однойменного багатоаспектного соціального-правового явища, має глибоке історичне коріння, вона змінювалася відповідно до етапів розвитку людської цивілізації. В Античний період безпека мала міфологічне забарвлення; в епоху середньовіччя була пов'язана з теологічними уявленнями про світ, суспільство та людину в ньому; у період Ренесансу поняття безпеки ґрунтувалось на ідеалах гуманізму; Новий час приніс усвідомлення цінності природних прав людини, прагнення останньої до рівноправ'я, а також піднесення безпеки людини на п'єдестал життєвих цінностей; Новітній час характеризується науковою обґрунтованістю та довершеністю концепції безпеки, об'єкт пізнання якої вирізняється складністю і багатоаспектністю.

7. Млавець Ю. Ю. Безпека життєдіяльності : конспект лекцій для студ. математичного ф-ту і ф-ту післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 40 с.

8. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 31–46.

2. Ремез О. В. Історія розвитку розуміння правової концепції безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 196–201.

3. Бліхтар В. С. Філософія середньовіччя / за ред. В. В. Середи, М. М. Цимбалюка. Львів, 2015. С. 63–83.

4. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

5. Штепа В. О. Формування центрів безпеки в об'єднаних територіальних громадах : кваліфікац. робота : спец-ть 281. Вінниця, 2022. 99 с.

6. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : навч. посібник. Київ, 2020. 165 с.

7. Павлова Л. О., Бабушко С. В. Культурологія : навч. посібник. Умань : Уманський НУС, 2017. 175 с.

8. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1472>.

9. Спенсер Г. Особистість і держава. Київ : Книжкова Майстерня, 2023. 224 с.